

המכון לאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

משבר הגיור בישראל

תמונת מצב עדכנית

כתיבה: אריאל פינקלשטיין

פרויקט "שביל הזהב"

יוני 2013

תמוז תשע"ג

© כל הזכויות שמורות למכון לאסטרטגיה ציונית

קינג גורג 58, ירושלים, 912623

טל: 02-5817196

info@izs.org.il

הודפס בישראל 2014

המכון לאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

המכון לאסטרטגיה ציונית הוא גוף עצמאי הפועל למען שמירת צביונה היהודי והדמוקרטי של מדינת ישראל על פי עקרונות מגילת העצמאות.

המכון פועל לשמירת זכויות האדם במדינת ישראל ברוח עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל.

המכון פועל למען הידוק הקשר בין יהודי התפוצות למדינת ישראל על פי ערכי הציונות. המכון עוסק בעריכת מחקרים, כתיבת תכניות והגשתן, הדרכת מנהיגים צעירים, ייזום כינוסים, סמינרים, סיורים ופעילויות אחרות למען חיזוקה של מדינת ישראל כביתו הלאומי של העם היהודי.

The Institute for Zionist Strategies is an independent non-partisan organization dedicated to the preservation of the Jewish and democratic character of the state of Israel, according to the principles of Israel's Declaration of Independence.

The Institute strives to promote human rights within Israel in the spirit of the principles of freedom, justice, integrity, and peace as prescribed by the Jewish Heritage.

The Institute strives to fortify the bond between the Jews in the Diaspora and the state of Israel, according to the values of Zionism.

The Institute engages in research, formulation and advancement of programs, training of young leadership, organization of policy conferences, seminars, and field study missions, and in other activities to strengthen the State of Israel as the National Homeland of the Jewish People.

רחוב המלך ג'ורג' 58, מיקוד: 9426223 ירושלים
58 King George St., 9426223 Jerusalem
Tel. +972 2 581 7196; Fax: +972 2 532 2422
info@izs.org.il; www.izs.org.il

תוכן עניינים :

4.....	תקציר
6.....	הקדמה
8.....	1. התפתחותו ההיסטורית של מערך הגיור
9.....	2. מספר המתגיירים
11.....	3. הסיבות לכמות המתגיירים הנמוכה
13.....	4. בעיות אדמיניסטרטיביות בבתי הדין ובמערך הגיור
15.....	5. כשלים אסטרטגיים ומערכתיים במערך הגיור
18.....	6. בתי הדין ומערך הגיור – ההיבטים ההלכתיים
20.....	7. הרחבת סמכויות הגיור – חוק הגיור ובתי הדין הפרטיים
23.....	8. פרשת הגיור בצה"ל - חוק הגיור הצבאי
24.....	9. סוגיות נוספות בתחום הגיור
24.....	9.1. גיור אורתודוקסי בחו"ל
25.....	9.2. ועדת חריגים
25.....	9.3. עלייה עכשווית
27.....	10. אמנת גביזון-מדן : הצטרפות במקום גיור
29.....	ביבליוגרפיה

תקציר

כתוצאה מפתיחת שערי העלייה בשני העשורים האחרונים, חיים כיום במדינת ישראל כ-318,000 אזרחים המוגדרים כחסרי דת וכנוצרים המזוהים עם הרוב היהודי, ומספרם עתיד להגיע תוך 15 שנים אל כ-400,000 איש. תופעה זו יוצרת בעיות ואתגרים למדינת ישראל הן מבחינת מעמדם האישי של אלו והן מבחינה לאומית.

על אף שמדינת ישראל השקיעה בשנים האחרונות משאבים רבים במערך הגיור הממלכתי בשל המלצות ועדת חלפון שעסקה בנושא בשנת 2008, ועל אף הריבוי הטבעי של קבוצת המועמדים לגיור, בפועל בשנים האחרונות ישנה ירידה בכמות המתגיירים, כאשר גם קודם לכן המספרים היו נמוכים מהציפיות.

סקרים מעלים שרוב העולים הפוטנציאליים לגיור כלל לא שוקלים את האופציה הזאת, וזאת בשל שתי סיבות מרכזיות: האחת, חוסר מוטיבציה בסיסית להתגייר, והשנייה, המדיניות וההתנהלות של בתי הדין לגיור. כמו כן, כשליש מהעולים שמתחילים את הליך הגיור לא משלימים אותו.

דו"ח מבקר המדינה האחרון הצביע על שורה של בעיות בבתי הדין: ברמה האדמיניסטרטיבית, הדו"ח מצביע על כשלים רבים, כדוגמת: מחסור במוהלים ובמקוואות, עיכוב בהנפקת תעודות גיור, גביית תשלום ממתגיירים שלא כחוק, חוסר באיוש ממונה על מערך הגיור ואיחורים של דיינים לדיונים. בעיות משמעותיות יותר נרשמו ברמה האסטרטגית: מבקר המדינה טען שאגף הגיור פעל ללא תכנית עבודה שיטתית וללא פיקוח מסודר. בעיה משמעותית נוספת שהעלה הדו"ח היא, שרבים מתקציבי האגף מימנו תכנית העוסקות בזהות יהודית שפחות ממחצית המשתתפים בה עוברים לבסוף תהליך של גיור. כמו כן, המבקר הצביע על אי-מימוש החלטות ממשלה בדבר הקמת ועדת שרים לענייני גיור ובדבר גיבוש תכנית של למידה מרחוק עבור המתגיירים.

מעבר לבעיות הטכניות והאסטרטגיות בבתי הדין, חסם מרכזי בפני המתגיירים הוא הדרישה ההלכתית לקבלת מצוות מלאה המקובלת על מרבית הדיינים. עם זאת, רבנים העוסקים בגיור, כדוגמת ח"כ לשעבר הרב חיים אמסלם והרב יוסף אביאור, הציגו גישות מקלות יותר, הטוענות שאם יש סיכוי סביר שהמתגייר ישמור מצוות יש לקבל אותו (הרב אמסלם), ושאינן לדרוש מן המתגיירים שמירה מדוקדקת של תרי"ג מצוות אלא ניתן להסתפק בשמירת שבת, כשרות, בתי ספר דתיים לילדים וציון של חגי ישראל (הרב אביאור). הרב יואל בן-נון אף טען שיש לבצע גיור המוני טקסי רחב על בסיס תהליך של לימוד יהדות וקבלת מצוות בסיסיים.

בכנסת הקודמת הועלו שתי הצעות חקיקה משמעותיות בנושא הגיור, שלא הבשילו לידי חוק. האחת, שכונתה "חוק הגיור", הוגשה על ידי ח"כ דוד רותם במטרה לאפשר עריכת גיורים גם על ידי רבני ערים ומועצות מקומיות, וזכתה להתנגדות הן של המפלגות החרדיות שחששו מכך שהיצע הרבנים המגיירים יגדל ויביא למדיניות גיור מקלה, הן של התנועה הרפורמית והתנועה הקונסרבטיבית, שטענו שהחוק נותן לרבנות הראשית ולאורתודוקסיה מונופול מוחלט בענייני גיור.

הצעת חקיקה נוספת של ח"כ רותם יחד עם ח"כ רוברט איליטוב ביקשה לעגן את תוקפם של גיורי צה"ל בשל העובדה שדיינים בבתי דין הטילו בהם פקפוק. בעקבות האישור שנתן הרב עובדיה יוסף לגיורים הללו, הצעת החוק ירדה לבסוף מסדר היום, על אף שח"כ רותם המשיך לנסות ולקדם את הצעת החוק, ללא הצלחה, בטענה שבעתיד הרבנות הראשית עלולה לשנות את החלטתה.

סוגיות נוספות חשובות בתחום הגיור העומדות על סדר היום, שחלקן אף עומדות כעת בעתירות לבג"ץ, הן מעמדם של הגיורים בבתי דין הפרטיים, מעמדו של הגיור האורתודוקסי הנערך בחו"ל ותפקודה של ועדת החריגים לגיור הדנה בבקשות של נתינים זרים להתגייר בארץ.

אמנת גביזון-מדן מציגה מבט שונה על סוגיית הגיור. על פי האמנה, יש ליצור קטגוריה חדשה של "מצטרף לעם היהודי", כאשר גיור על פי ההלכה מהווה רק אחת מהאפשרויות להיכנס תחת הגדרתה של קטגוריה זו. גביזון ומדן טוענים שבכך הם עוקפים את המוקש ההלכתי ולא עוסקים בוויכוח הפנים-דתי בשאלת הגיור, ומנגד מאפשרים למדינה לראות את הגוי ההלכתי העומד לפניה כאדם השייך לקולקטיב היהודי. אם בוחנים את השינוי הזה כחלק ממכלול תפיסתה של אמנת גביזון-מדן המאפשרת קבורה אזרחית ונישואים אזרחיים (במגבלות מסוימות), ניתן לראות כאן שינוי משמעותי: מהלך זה פותר את הפלונטר שנוצר מהניסיון של המדינה להכתיב לעולם הרבני מה צריכה להיות תפיסתו הדתית, ומטיל על המדינה את האחריות למציאת פתרונות לסוגיות הנוגעות למעמד האישי של אזרחיה כגון קבורה ונישואים.

הקדמה

נושא הגיור החל לעלות לסדר היום הציבורי בשנות התשעים בעת פתיחת שערי העלייה לישראל מחבר המדינות ומאתיופיה. העלייה ההמונית מקרב קהילות יהודיות שבהן ישנו אחוז גבוה של נישואי תערובת הביאה לישראל אזרחים רבים שאינם יהודים על פי ההלכה. לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס), בתחילת 2013 עמדה כמות חסרי הדת במדינת ישראל יחד עם הנוצרים הלא-ערבים ובני דתות אחרות (שאינם ממוצא ערבי) על כ-318,000 איש,¹ כמות המהווה כ-4% מתושבי מדינת ישראל. לפי תחזיות הלמ"ס, על פי הריבוי הטבעי של אוכלוסייה זו, בשנת 2030 היא תמנה כ-418,000 איש.²

ההערכות הן, שמתוך כ-318,000 העולים שאינם יהודים החיים בישראל, בין 50,000 ל-80,000 מנותקים מהעם היהודי ומזוהים כנוצרים או כרוסים אתניים, וכ-250,000 מזהים עצמם עם הציבור היהודי על אף שהנם חסרי דת או נוצרים. רבים מהם נושאים שם משפחה יהודי ואף נחשבו ליהודים בארצות מוצאם, ורובם הגדול משתלב בחברה היהודית-הישראלית באופן מעשי באמצעות שימוש בעברית, אימוץ השבת כיום המנוחה השבועי, חגיגת חגי ישראל, הגיוס לצה"ל ועוד. תהליך זה כונה על ידי פרופ' אשר כהן במונח "גיור סוציולוגי".³

למציאות זו ישנן השלכות חמורות הן בהיבט האישי והן בהיבט הלאומי הקולקטיבי:

בהיבט האישי, הבעיה המרכזית היא בתחום הנישואים והגירושים: במדינת ישראל מוסדר המעמד האישי של כל אדם בהתאם לדתו, כשהדת היהודית מיוצגת בידי ההשקפה האורתודוקסית. בהתאם לכך, בני דתות שונות אינם יכולים להתחתן ביניהם, וכך קורה שמאות אלפי העולים הלא-יהודים אינם יכולים להתחתן עם אזרחים מהרוב היהודי, אלא רק בנישואים אזרחיים המתקיימים בחו"ל. בנוסף, עד לפני מספר שנים חסרי דת לא היו יכולים להתחתן ביניהם. חוק ברית הזוגיות שנכנס לתוקף

¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אוכלוסיית ישראל ערב יום העצמאות ה-65, הודעה לעיתונות, 14.4.13.

² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, תחזית אוכלוסיית ישראל עד 2030, הודעה לעיתונות, 25.3.08.

³ אשר כהן, יהודים לא-יהודים: זהות יהודית וישראלית ואתגר הרחבת הלאום היהודי בישראל, הוצאת מכון הרטמן, אוניברסיטת בר-אילן וכתר, 2006.

בספטמבר 2010 מאפשר לבני זוג כאלה לעשות זאת במסגרת "מרשם הזוגיות", אך עד כה רק מספר קטן של זוגות בחר להתחתן במסגרת זו.⁴ בעיות משמעותיות נוספות נוצרו גם בתחום הקבורה, שכן לפי ההלכה, לא-יהודים נקברים בחלקות מיוחדות הנפרדות מיהודים. בעיה נוספת נבעה מכך שחוק השבות יוצר לעתים הפרדת משפחות, משום שכאשר הורה לא-יהודי נפרד מבן הזוג היהודי שלו, הוא אינו יכול לעלות ארצה על אף שילדיו עלו ארצה; וכך קורה גם במקרה שבו לא יהודי נישא בנישואים שניים ליהודי, אך אינו יכול לעלות ארצה עם ילדיו מנישואים קודמים.

בהיבט הלאומי, לכמות הגבוהה של העולים הלא-יהודים יש השפעה משמעותית על דמותה היהודית של החברה הישראלית, שכן העולים הללו מעלים באופן ניכר את אחוז הלא-יהודים המתגוררים במדינת ישראל. כמו כן, כיון שרבים מהעולים מעורים היטב בחברת הרוב היהודית התרחב גם ההיקף של תופעת נישואי התערובת במדינת ישראל. לתופעות אלו עלולות להיות השלכות הרות גורל על עתיד העם היהודי במדינת ישראל.

⁴ מערכת וואלה, "מאז החקיקה: 37 זוגות בלבד נרשמו בברית הזוגיות", אתר וואלה, 7.7.2012.

1. התפתחותו ההיסטורית של מערך הגיור⁵

עד שנת 1995 נערכו הגיורים במדינת ישראל על ידי רבני ערים ועל ידי בתי הדין הרבניים. בעקבות גלי העלייה הגדולים ממדינות חבר העמים ומאתיופיה, הוקם ברבנות הראשית בשנת 1995 מנהל גיור, שהופקד על הגיור הממלכתי במדינת ישראל. מנהל הגיור התקשר עם מכוני פרטיים לצורך פעילותו, ובמסגרתו הוקמו גם בתי דין מיוחדים לגיור. בשנת 2000 הוקם מערך הגיור הממלכתי בהנהלת בתי הדין הרבניים. מערך הגיור החדש כלל גם את בתי הדין המיוחדים לגיור, אשר הגיור בהם נערך על פי ההשקפה האורתודוקסית, ורק הוא הוכר על ידי כלל רשויות המדינה. הרעיונות שעמדו בבסיס המלצות הוועדה לגיור היו מניעת קרע בעם היהודי והסדרת הטיפול הממלכתי בגיור. בשנת 2001 הקים צה"ל מסלול נפרד לגיור של חיילים שאינם נחשבים יהודים על פי ההלכה, שנערך כולו במסגרת צבאית. לפי החלטת ממשלה, עבר מערך הגיור הממלכתי לאחריות משרד ראש הממשלה, ובשנת 2005 הוקם בו אגף הגיור. בשנת 2008 קיבלה הממשלה את המלצות ועדת חלפון בתחום הגיור, ובהמשך מסמך זה נדון באופן שבו יושמו המלצות אלה. בחודש מאי האחרון (2013) הועבר מערך הגיור, בהתאם להסכמים הקואליציוניים, ממשרד ראש הממשלה אל המשרד לשירותי דת.

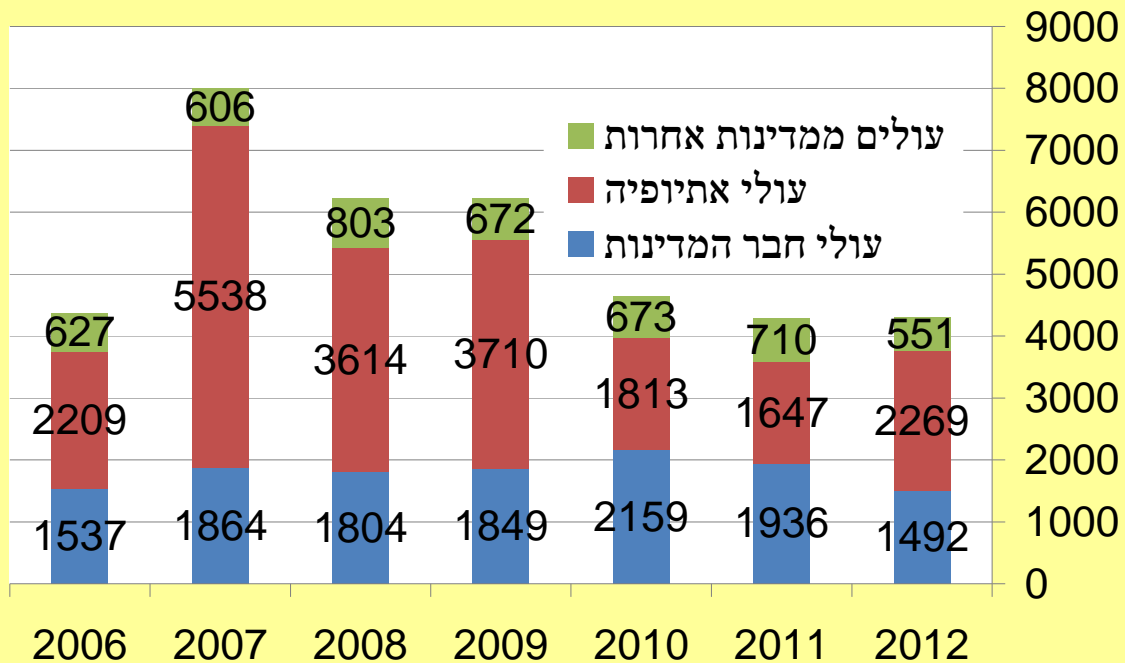
⁵ תיאור מפורט של התפתחות מדיניות הגיור בישראל מאז הקמת המדינה מופיע בעבודת הדוקטור של נתנאל פישר, המרת דת ומדינה – מדיניות הגיור של ישראל מהקמת המדינה עד ראשית שנות האלפיים, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, מרץ 2011.

2. מספר המתגיירים⁶

הטבלה והתרשים הבאים מציגים את מספר המתגיירים לפי ארצות מוצאם החל משנת 2006 ועד היום:

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
1537	1864	1804	1849	2159	1936	1492	חבר המדינות
2209	5538	3614	3710	1813	1647	2269	אתיופיה
627	606	803	672	673	710	551	מדינות אחרות
4373	8008	6221	6231	4645	4293	4312	סך הכול

תרשים מס 1: מספר המתגיירים לפי ארצות מוצאם החל משנת 2006 ועד היום

⁶ הנתונים בחלק זה מבוססים על דו"חות הגיור של "מכון עתים" לשנים 2011, 2012 ו-2013.

לנתונים על המתגיירים מקרב עולי אתיופיה בשנים אלו אין חשיבות גבוהה, מפני שלכמות זו אין קשר משמעותי למדיניות הגיור, אלא היא תוצאה ישירה של כמות העולים, שכן הליך הגיור הוא חלק מהתהליך של קליטת העולים בישראל. מנגד, בקרב עולי חבר המדינות ניתן לראות ירידה הדרגתית בכמות המתגיירים החל משנת 2010 עד לשיא שלילי בשנה שעברה של כ-1,492 מתגיירים בלבד, על אף שלאור הריבוי הטבעי של אוכלוסייה זו ולאור המשאבים הרבים שהשקיעה המדינה בשנים האחרונות בתחום הגיור (אותם נסקור להלן) הייתה ציפייה לעלייה בכמות המתגיירים. יש המייחסים את הירידה להתקפות על הגיור הצבאי בשנת 2011, אך מכל מקום, חשוב לזכור שגם קודם לכן כמות המתגיירים לא נחשבה לגבוהה במיוחד.

3. הסיבות לכמות המתגיירים הנמוכה

לכמות הנמוכה יחסית של מתגיירים ניתן לתת שתי סיבות מרכזיות. סקר שערך מכון צומ"ת לפני כעשור בקרב עולי חבר המדינות העלה כי 77% מבין העולים הלא-יהודים אינם מעוניינים כלל בגיור. כ-50% מבין אלו שאינם מעוניינים בגיור הסבירו זאת בכך שהם אינם מרגישים כל צורך בגיור, והם סבורים שהגיור לא יקנה להם שום יתרון; זאת לעומת כ-25% שטענו כי אינם מתגיירים בשל התהליך הארוך והמייגע שטומן בחובו הליך הגיור.⁷

סקר מאוחר יותר שערכה ד"ר מינה צמח עבור המכונים המשותפים (בראשות פרופ' בנימין איש-שלום) העלה מסקנות חריפות אף יותר: לפי סקר זה, רק 9% מקרב העולים הלא-יהודים מעוניינים בגיור, ורק 14% מאלו שבן זוגם אינו יהודי מעוניינים בגיור.⁸

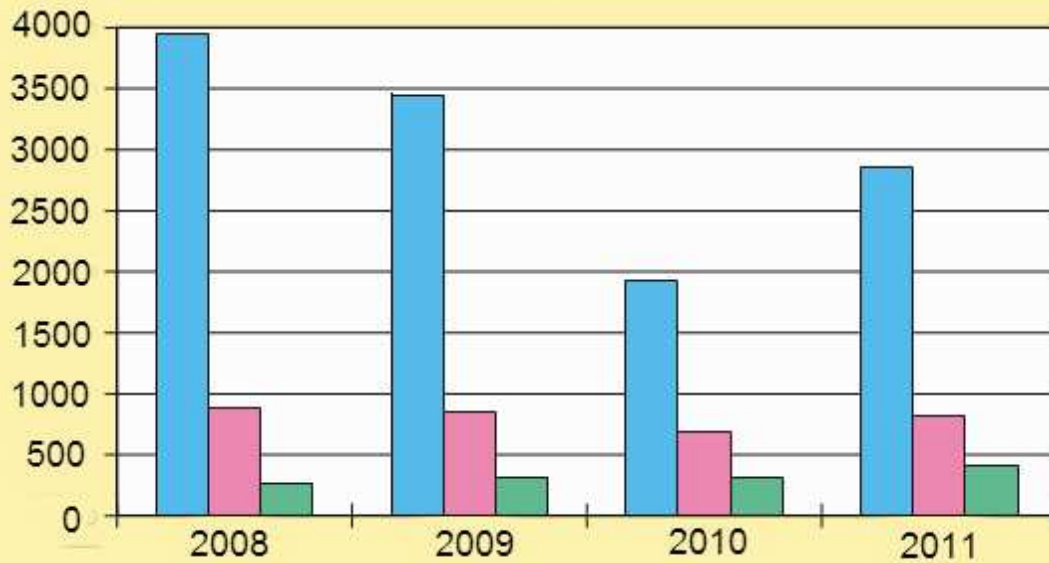
בעקבות פרסום הסקרים הללו טענו גורמים בבתי הדין הרבניים שהממצאים מלמדים שהבעיה איננה בהתנהלות של בתי הדין אלא במוטיבציה של העולים. מנגד, יש לזכור שכ-25% מבין אלו שאינם מעוניינים בגיור טענו שהסיבה לכך טמונה בתהליך הקשה שעליהם לעבור, כך שלהתנהלות בתי הדין עדיין ישנה השפעה מכרעת על כמות המתגיירים בישראל. בנוסף, בהקשר זה חשוב לבחון גם את הכמות של אלו שהתחילו את הליך הגיור אך לא הגיעו לידי סיומו. התרשימים הבאים מציגים את כמות הנושרים מהליך הגיור בשנים האחרונות במספרים ובאחוזים:⁹

⁷ סקר עמדות ומידע בנושא הגיור בקרב עולי ארצות חמ"ע, מכון צומ"ת, מרחשוון תשס"ד - נובמבר 2003.

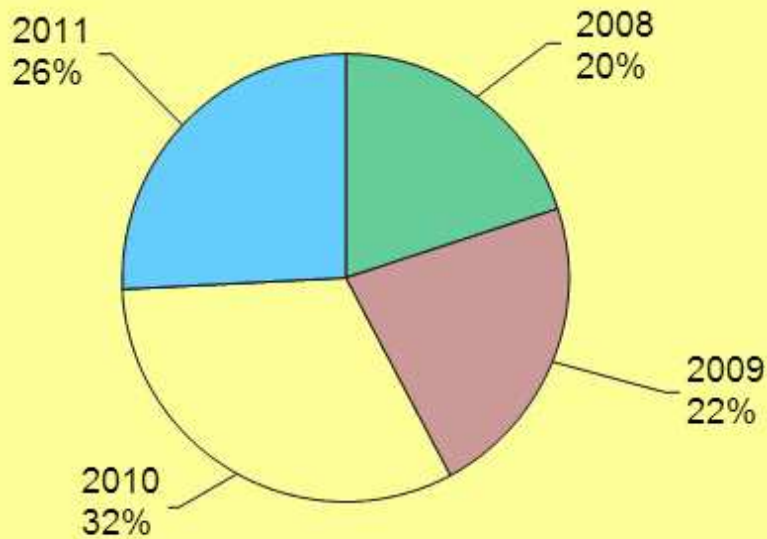
⁸ מובא אצל יאיר שלג, יהודים שלא כהלכה: על סוגיית העולים הלא-יהודים, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2004, עמ' 46-47.

⁹ התרשימים מתוך דו"ח מבקר המדינה 2013 (דו"ח ביקורת שנתי 63 לשנת 2012 ולחשבונות שנת הכספים 2011), עמ' 158.

תרשים 2: מספר תיקי הגיור שנפתחו, מספר המועמדים שנשרו תוך כדי הליך הגיור ומספר המועמדים שלא קיבלו אישור לגיור מבית הדין, 2011-2008

תרשים 3: שיעור הנושרים תוך כדי הליך הגיור, 2011-2008

ניתן לראות שכ-25% מבין אלו שהתחילו את הליך הגיור נשרו תוך כדי התהליך. בנוסף לכך, התרשימים מעלים שעוד כ-10% שלא נשרו תוך כדי התהליך, הופיעו לבסוף בבית הדין, אך לא קיבלו אישור לגיורם. יוצא, אם כן, שלהתנהלות ולמדיניות של בית הדין ישנה השפעה לא מבוטלת על הכמות הנמוכה יחסית של המתגיירים.

4. בעיות אדמיניסטרטיביות בבתי הדין ובמערך הגיור

דו"ח מבקר המדינה לשנת 2013 הצביע על כשלים רבים במערך הגיור הממלכתי, שלרבים מהם יש השפעה שלילית על כמות המתגיירים. המבקר לא חילק בין סוגים שונים של כשלים, אך נראה שבאופן כולל ניתן לראות שלושה סוגים מרכזיים של כשלים: כשלים טכניים היוצרים טרחה על המתגיירים ומקשים עליהם את הליך הגיור; כשלים ברמה הניהולית והאסטרטגית; וכשלים של מנהל לא תקין.

לכשלי המנהל הלא תקין שעליהם הצביע המבקר – כדוגמת בעיות באופן העסקת דיני גיור ועובדי מחלקת מילות וטבילות – יש אמנם חשיבות, אך יש להם השפעה מינורית על האופן שבו נפגשים המתגיירים עם בתי הדין, ולכן לא נעסוק בהם במסמך זה. לעומת זאת, כשלים מהסוג הראשון פוגעים במתגיירים, גורמים לנשירתם של עולים המתחילים בהליך הגיור, ואף תורמים לכך שמתגיירים פוטנציאליים מוותרים על הליך הגיור מלכתחילה. בין הכשלים המרכזיים הללו שסוקר המבקר ניתן למנות את הכשלים הבאים:

1. חוסר במקוואות ובמוהלים: מתגיירים מכל רחבי הארץ יכולים לטבול אך ורק בארבעה מקוואות שנערך אתם הסדר: בבאר שבע, בהוד השרון, בחצור הגלילית ובתל אביב.¹⁰ כמו כן, לשם השלמת הליך הגיור מתבצע הליך "הטפת דם ברית", המיועד למתגיירים שכבר נימולו ומתבצע על ידי מוהלים מוסמכים. במועד סיום דו"ח המבקר טרם הסתיימה בחינת כל ההצעות שהוגשו במכרז, ונחתם חוזה רק עם מוהל אחד המספק שירות לכל המתגיירים ברחבי הארץ. מצב זה מטריח את המתגוררים במקומות מרוחקים ואף עלול לעכב את הטבילה והמילה.¹¹

2. עיכוב בהנפקת תעודות גיור:¹² כשליש מתעודות הגיור שהונפקו בשנים האחרונות הונפקו עבור מתגיירים שסיימו את הליך הגיור בשנים שקדמו לשנה שבה הונפקה תעודת ההמרה.

3. גביית תשלום ממתגיירים:¹³ החלטת ממשלה קובעת כי לא ייגבה כל תשלום מהלומדים באולפני הגיור אלא באישור ראש מערך הגיור. אף על פי כן, מכונים רבים דורשים כסף מן המתגיירים ללא כל אישור. כך לדוגמה גבה אחד המכונים כ-150 ש"ח עבור דמי רישום; ומכון אחר גבה

¹⁰ שם, עמ' 171-172.

¹¹ שם, עמ' 184-185.

¹² שם, עמ' 172-174.

¹³ שם, עמ' 167-168.

כ-50 ש"ח לחודש מהלומדים בכיתות לימוד, וכ-1,000 ש"ח לחודש מקבוצה של עד ארבעה מתגיירים במסלול הליווי האישי.

4. מינוי ראש מערך גיור:¹⁴ ראש מערך הגיור, הרב חיים דרוקמן, סיים את כהונתו בפברואר 2012. עם זאת, עד סוף שנת 2012 טרם התכנסה ועדת איתור לבחירת ראש מערך גיור חלופי, ועד עתה התפקיד לא אויש. מעבר לבעיה המערכתית בחסרונו של ראש המערך, למשך זמן קצר בתקופה זו גם לא מונה רב מחליף שיחתום על תעודות הגיור, ובשל עיכוב זה נאלצו עשרות זוגות להמתין להשלמת הליך האימוץ של ילדיהם, ומתגיירים רבים לא יכלו להינשא כדת משה וישראל אף שחפצו בכך.

5. איחורים בפתיחת דיונים:¹⁵ דו"ח המבקר הצביע על תופעה חוזרת ונשנית של דיינים המאחרים לפתיחת הדיונים.

¹⁴ שם, עמ' 175-177.

¹⁵ שם, עמ' 179.

5. כשלים אסטרטגיים ומערכתיים במערך הגיור

כאמור לעיל, במערך הגיור התגלו לא רק כשלים ברמה הטכנית, אלא אף כשלים משמעותיים יותר ברמה האסטרטגית. הכשלים האסטרטגיים שעליהם הצביע מבקר המדינה נטועים כולם במימוש החלטותיה של ועדת חלפון, שהוקמה במרץ 2007 על ידי ראש הממשלה דאז, אהוד אולמרט, על מנת לבחון מבנה ארגוני כולל ואיגום משאבים בנושא הגיור בישראל. בפברואר 2008 אימצה הממשלה את עיקרי המלצות הוועדה, וציינה כי ועדת חלפון בדקה את הליך הגיור הממלכתי, איתרה את הקשיים הקיימים בו והמליצה על פעולות שיש ליישם כדי להגדיל את מספר המתגיירים וליצור הליכי גיור נוחים. בנוסף, בעקבות המלצות הוועדה הוחלט להעלות באופן משמעותי את תקציב מערך הגיור, כך שבפועל, בשנת 2010 תקציב המערך עמד על כ-27.5 מיליון שקלים, בשנת 2011 על כ-32 מיליון שקלים, ובשנת 2012 על כ-39.5 מיליון שקלים.

בהתאם למימוש ההמלצות, היעד שקבעה ועדת חלפון היה להכפיל את מספר המתגיירים, כך שבשנת 2011 יתגיירו 8,300 איש ובשנת 2012 - 10,000 איש, אך כפי שהראינו, לא רק שכמות המתגיירים לא עלתה, אלא שלמעשה היא אפילו ירדה.

דו"ח מבקר המדינה אמנם לא עסק בצורה מרוכזת בהחלטת הממשלה בעניין ועדת חלפון, אך מקריאה כוללת של הדו"ח עולה ביקורת משמעותית, הן על האופן שבו מומשו החלטות הוועדה על ידי הגורמים הממשלתיים, והן על חלק מההמלצות עצמן שלא הובילו לקידום הגיור.

1. תקצוב המכונים:¹⁶ החלק המרכזי בהליך הגיור הוא ההכנה לקראת הגיור במכון העוסק בכך. במדינת ישראל פועלים כמה גופים ממשלתיים העוסקים בכך וכמה מכונים פרטיים שחלקם מקבלים תמיכה תקציבית על ידי המדינה דרך אגף הגיור. בפועל, 60% (כ-20 מיליון שקל) מתקציב אגף הגיור מופנה למימון המכון המשותף ללימודי יהדות (מל"י), שהוקם בשנת 1999 כפרוייקט משותף של הסוכנות היהודית ומדינת ישראל. כמו כן, אגף הגיור מפנה את הציבור המבקש להירשם ללימודי הכנה לגיור אך ורק למל"י ולא למכונים האחרים. בקורסים של מל"י לומדים אזרחים לא-יהודים וחיילים במסגרת "נתיב" ובמסגרת סמינרים לגיור. לפי החלטת הממשלה מ-2008, למל"י מעמד מיוחד כזרוע ביצוע ייחודית של ממשלת ישראל ללימודי הכנה לגיור. מעמד זה נועד להקנות לו פטור ממכרז לכל תקופת פעילותו.

למעשה, בין שנת 2000 לשנת 2011 רק 39% מבין התלמידים שהחלו ללמוד במל"י לקראת גיור סיימו את הליך הגיור. הסיבה לכך, לטענת

¹⁶ שם, עמ' 162-164.

אנשי מל"י, היא שחלק גדול מאותם תלמידים אינם לומדים כדי להתגייר, אלא רק כדי להעשיר את ידיעותיהם בערכי היהדות, בתולדות ישראל ובתרבות העם היהודי. על פי המבקר, במצב זה יש טעם לפגם:

"מל"י הוא זרוע הביצוע של ממשלת ישראל ללימודי הכנה לגיור, ומסיבה זאת הוא ממומן על ידי הממשלה בעשרות מיליוני שקלים מדי שנה. יש לצפות שתקציב זה ישמש בעיקר להכנה לגיור, אולם בפועל חלקו העיקרי של התקציב מממן לימודים של תלמידים שלא לומדים לשם גיור, וחלקם לא מסיים בסופו של דבר את הליך הגיור. משרד מבקר המדינה מעיר כי על אגף הגיור לבחון את התקציב הניתן למל"י ביחס לשיעור המתגיירים מכלל תלמידיו, ולהציג את ממצאיו לממשלה כדי שתבדוק אם אופן הפעולה יעיל ומביא להשגת היעדים בדבר הגדלת מספר המתגיירים".¹⁷

2. עיכוב בהעברת תקציבים וחוסר בפיקוח על מכוני הגיור:¹⁸ עד שנת 2009 עסק אגף הגיור במשרד לקליטת העלייה בחלוקת כספי התמיכה למוסדות ציבור העוסקים בהכנה לגיור. בהחלטת הממשלה משנת 2008 נקבע כי האחריות להכשרת המתגיירים וכן תקציב התמיכות למכונים יועברו לידי אגף הגיור במשרד ראש הממשלה, שבנוסף יקיים פיקוח על מילוי התנאים למתן התמיכה ועל השימוש בתמיכה שנתן.

למעשה, מבקר המדינה מצא שמהלך זה הביא לעיכובים רבים בהעברת כספי התמיכה למכונים, וכן שאגף הגיור לא העמיד כל תכנית עבודה תקופתית בנושאי פיקוח ובקרה, וכי הוא פעל ללא סדרי פיקוח שיטתיים, וכתוצאה מכך, פעולותיו בתחום זה אינן אפקטיביות ומיטביות.

3. הכנה לגיור באמצעות למידה מרחוק:¹⁹ ועדת חלפון סברה כי אחד החסמים להצלחת הליך הגיור הוא הצורך ללמוד לימודי יהדות בכיתה במשך כ-400 שעות לימוד. בעקבות המלצות הוועדה, נקבע בתכנית הרב-שנתית של אגף הגיור לשנים 2009-2011 כי יש להכין תכנית ללמידה מרחוק כאופציה המיועדת לאלה שמסיבות שונות אינם יכולים ללמוד במסגרות הקיימות. נכון לחודש מאי 2013 טרם הסתיימו הבדיקות וההכנות הנדרשות למימוש התכנית להקמת כיתות ללמידה מרחוק, ולפיכך לא החלה לפעול כל תכנית שכזו.

4. ועדת שרים:²⁰ ועדת חלפון המליצה להקים ועדת שרים מיוחדת בראשות ראש הממשלה, אשר תקדם את נושא הגיור ותפעל להסרת

¹⁷ שם, עמ' 164.

¹⁸ שם, עמ' 166-168.

¹⁹ שם, עמ' 183-184.

²⁰ שם, עמ' 159.

חסמים ולפתרון הבעיות בנושא. היא סברה כי צעד כזה יציב את נושא הגיור על סדר היום הלאומי והציבורי, ויסייע להגדיל את מספר המתגיירים. ואכן, בהחלטת הממשלה משנת 2008, שאימצה כאמור את המלצות ועדת חלפון, נקבע כי ועדת השרים לענייני עלייה, קליטה ותפוצות תעסוק גם בענייני גיור והיא תיקרא: "ועדת השרים לענייני עלייה, קליטה, תפוצות וגיור". כן נקבע כי תוקם ועדת היגוי שתעקוב אחר פעילות מערך הגיור בארבע השנים הקרובות, וכי יו"ר ועדת ההיגוי ימסור דיווח שוטף על פעילותה לוועדת השרים האמורה. בפועל, מצא המבקר כי ההחלטה לא יושמה:

"שמה של ועדת השרים לא שונה, לא הוקמה ועדת ההיגוי, וממילא לא נמסרו דיווחים לוועדת השרים. לפיכך גם לא התקיימו פעולות המעקב והבקרה אחר עבודת מערך הגיור, בניגוד לנדרש בהחלטת הממשלה. בכך אף נפגעה היכולת לשפר את פעולות מערך הגיור בהתאם ליעדים שהוצבו לו".²¹

הכשלים האסטרטגיים והמערכתיים שהציג המבקר מלמדים, כי היערכות מחודשת של מערך הגיור הממלכתי לאור המלצות המבקר יחד עם תשומת לב משמעותית של הממשלה, הכוללת את הקמת ועדת השרים לענייני גיור שעליה החליטה הממשלה ב-2008, תוכל להביא לשיפור משמעותי במדיניות הגיור בישראל.

²¹ שם, שם.

6. בתי הדין ומערך הגיור – ההיבטים ההלכתיים

מבקר המדינה נמנע כמובן מלעסוק בתפיסות ההלכתיות-הדתיות של העומדות בתשתיתו של מערך הגיור, אך סביר להניח שהימנעותם של עולים רבים מהתחלת הליך הגיור או נשירתם תוך כדי התהליך, נובעת גם מהדרישות הרבות שמשיתים עליהם הדיינים. החסם המרכזי בפני העולים הוא הדרישה ההלכתית שיקבלו על עצמם בלב שלם את כלל המצוות הכלולות בהלכה היהודית. כתוצאה מכך, נדרשים הגרים לתהליך למידה ארוך, ובנוסף הם נדרשים להצהיר שהם מתכוונים לחיות באורח חיים דתי. חלק גדול מן העולים חפץ אמנם להשתייך לעם יהודי, אך אין לו עניין לקבל על עצמו את אורח החיים הדתי.

אמנם החוקרים צבי זוהר ואבי שגיא טוענים שקיימות תפיסות הלכתיות הטוענות ששמירת המצוות אינה דרישה מקדמית לגיור, אלא תוצר לוואי של ההחלטה העקרונית לאמץ את הזהות היהודית,²² אך טענתם זו לא התקבלה בקרב רבנים אורתודוקסים העוסקים בגיור. עם זאת, יש הטוענים שגם מתוך תפיסה אורתודוקסית שאינה שוללת את קבלת המצוות ניתן להציע מדיניות גיור מקלה שאימוצה יוכל לסייע בידי מערכת הגיור הממלכתית. ארבע דעות מקלות מרכזיות בנושא הוצגו על ידי הרב חיים אמסלם, הרב יוסף אביאור, הרב יואל בן-נון והרב אליעזר ברקוביץ, כאשר לשיטתם של השניים הראשונים ישנה הסכמה גם מדמויות אורתודוקסיות נוספות, ואילו שני האחרונים מייצגים שיטות הנתפסות כתפיסות עצמאיות מקוריות:

1. הרב חיים אמסלם: בסדרת חיבורים הלכתיים שהוציא בנושא הגיור,²³ טען חבר הכנסת לשעבר, הרב אמסלם, שאמנם יש צורך בעת הגיור בקבלת מצוות, אך בית הדין לא צריך להשתכנע לחלוטין שהגר יקיים לאחר מכן מצוות, כך שאם בית הדין לא השתכנע לגמרי שאין להכיר בגיור, הרי שעליו להכיר בגיור. לטענתו, לפי תפיסת הרב עובדיה יוסף, אם קיים סיכוי סביר שהמתגייר יקיים את המצוות, יש לגייר אותו. בנוסף, הרב אמסלם מדגיש כי יש להקל במיוחד על עולי חבר המדינות, משום שעל אף שאינם יהודים על פי ההלכה, אין לראותם כגויים גמורים אלא הם נחשבים כ"זרע ישראל" (צאצאי יהודים), ובעצם התגייסותם לצה"ל והמחויבות שהם מראים למדינת ישראל הם קושרים מחדש את גורלם עם העם היהודי.

²² גיור וזהות יהודית, עיון ביסודות ההלכה, עורכים - צבי זוהר ואבי שגיא, ירושלים, מוסד ביאליק, 1995.

²³ את עיקר שיטתו פרסם הרב אמסלם בספרו, זרע ישראל: על הלכות גיור - בפרט של גוים מזרע ישראל הבאים להתגייר, 2010 - התש"ע.

2. הרב יוסף אביאור: הרב אביאור כיהן במשך שנים רבות כדיין בבית הדין לגיור של הרב דרוקמן. כמו הרב אמסלם, גם הרב אביאור טוען שיש לבחון את שאלת העולים הלא-יהודים מחבר המדינות כסוגיה שונה מסוגיית הגיור בעבר, כיון שהללו מוגדרים כ"זרע ישראל" ויש להקל בגיורם. תפיסתו היא שאין לדרוש מהמתגיירים שמירה מדוקדקת של תרי"ג מצוות, אלא ניתן להסתפק בשמירת שבת, כשרות, בתי ספר דתיים לילדים וציון של חגי ישראל.²⁴

3. הרב יואל בן-נון: במאמר שפרסם לפני כעשור טען הרב בן-נון כי יש צורך לבצע גיור המוני של מאות אלפי הלא-יהודים בעלי הזהות היהודית החיים בארץ על סמך שימוש בדעות מיעוט בהלכה, כך שיידרש תהליך של לימוד יהדות בסיסי שיסתיים בטקס המוני הדומה באופיו למעמד הר סיני.²⁵ לטענתו, הפסיקה המקובלת כיום לא מאפשרת להגיע לכמות משמעותית של מתגיירים. הרב בן-נון עצמו מציין שאין רבנים שקיבלו את גישתו, ולטענתו, מפני שהם חוששים לקבל הכרעה כה כבדה. מעניין לציין שהרב שלמה גורן, שבאחרית ימיו החלה העלייה הגדולה מחבר המדינות, התריע על העדר גיבוש מדיניות גיור כוללת הנחוצה לצורך קליטת העלייה, וסבר ש"חייבים לערוך גיור המוני ל-300 אלף עולים מרוסיה". עם זאת, סביר להניח שהרב גורן התכוון בביטוי גיור המוני להקלות על בסיס פרטני, אך לא לתהליך כולל של גיור קבוצתי כפי שמציג הרב בן-נון.²⁶

4. הרב אליעזר ברקוביץ: שיטה פחות מפורסמת היא שיטתו של הרב פרופ' אליעזר ברקוביץ, הוגה יהודי שחי בארצות הברית ובערוב ימיו בישראל. בשנת 1974 פרסם הרב ברקוביץ מאמר שבו הוא טוען, שעל אף שהגיור הרפורמי והקונסרבטיבי לא עומדים בדרישות הגיור של ההלכה האורתודוקסית יש לקבל את הגיורים הללו בדיעבד בשל החשיבות של אחדות ישראל: "לנוכח הדחיפות המוכתבת על פי הבנתנו את קריאת היהדות לאהבת ישראל ולשמירת אחדות ישראל ביחסינו עמכם, אנו מוכנים, בדיעבד, לוותר על תביעה לעמוד במלוא התנאים לגיור כפי שאנו מקבלים אותה על עצמנו".²⁷ גם שיטה זו לא זכתה להסכמה רבנית ומעולם לא השתמשו בו בפועל פוסקים אורתודוקסים.

²⁴ מובא אצל יאיר שלג, יהודים שלא כהלכה: על סוגיית העולים הלא-יהודים, עמ' 40-41.

²⁵ הרב יואל בן-נון, "צריך לבצע גיור המוני", ארץ אחרת 17 (יולי-אוגוסט 2003), עמ' 68.

²⁶ מנחם מיכלסון, "חייבים לערוך גיור המוני ל-300 אלף עולים מרוסיה - הרב שלמה גורן בראיון מיוחד", מוניטין 16-18, מאי 1991; "הרב גורן: הרב עובדיה יוסף הוא גאון בתורה, אבל לא בפוליטיקה", ידיעות אחרונות, 29.5.90.

²⁷ הרב אליעזר ברקוביץ, מאמרים על יסודות היהדות, עמ' 183.

7. הרחבת סמכויות הגיור – חוק הגיור ובתי הדין הפרטיים

בכנסת השמונה עשרה נרשמו שתי הצעות חקיקה משמעותיות בנושא הגיור שלא הבשילו לבסוף לידי חוק. שתי ההצעות עסקו בתפר הדק שבין הלכה ופוליטיקה, והמאבקים הציבוריים שהתנהלו סביבן הוכיחו בבירור עד כמה מדובר בנושא רגיש ונפיץ שטומן בחובו השלכות מרחיקות לכת.

הצעת "חוק הרבנות הראשית לישראל תיקון מס' 3 - סמכות בענייני גיור התשס"ט-2009" של חבר הכנסת דוד רותם, שזכתה לכינוי "חוק הגיור", ביקשה לעגן בחקיקה ראשית את סמכויותיהם של בתי דין מיוחדים לעסוק בענייני גיור, כך שעריכת גיור תיעשה גם על ידי רב עיר או רב מועצה מקומית, כפי שהתקיים גם בעבר על פי החלטת מועצת הרבנות הראשית לישראל מחודש טבת תשל"ז. יחד עם זאת, על פי הצעת החוק, הרבנות הראשית תהפוך לגוף שיפקח ויאשר את כל הגיורים בישראל.²⁸ בהצעת החוק המקורית מ-2007 נימק רותם את הצורך בגיורים שייעשו על ידי רבני ערים בכך שבתי הדין המיוחדים לגיור "אינם עונים על הדרישה לגיור, וכתוצאה מכך נוצרים צווארי בקבוק בתהליכי הגיור הגורמים פגיעה קשה במבקשים להתגייר".²⁹ למעשה, מטרת המהלך הייתה לאפשר לציבור המתגיירים לבחור את הרב המגייר, כך שהליך הגיור יתבצע באופן הפשוט ביותר עבורם.

על אף שההצעה נידונה בוועדת החוקה של הכנסת ביולי 2010 ואושרה להצבעה במליאת הכנסת, החוק לא הועלה לבסוף במליאה וזאת בשל התנגדות משני צידי המתרס. רותם טען שהרב עמאר והרב עובדיה יוסף הסכימו להצעת החוק, אך בשל התנגדותם של אנשי "יהדות התורה", הביעו לבסוף גם אנשי ש"ס התנגדות לחוק. טענתו של ח"כ אורי מקלב מ"יהדות התורה" כנגד החוק הייתה כי "אי אפשר שכל רב עיר יוכל להקים לעצמו בית דין לגיור בכל מקום בארץ. לפעמים יהיה רב עם גישה מקלה יותר, וכולם יוכלו להגיע אליו ולהתגייר אצלו – ועוד ללא אפשרות לערער".³⁰

²⁸ בנוסף, הצעת החוק הציעה לקבוע כי היכולת לבטל גיור תינתן אך ורק לבית הדין שערך את הגיור, ובאישור נשיא בית הדין הרבני הגדול. כמו כן, הוצע כי חבר בית דין מיוחד שיערוך גיור יוכל גם לרשום לנישואים את המתגייר ובן/בת זוגו ללא קשר למקום מגוריהם. חלק זה של הצעת החוק מאבד כיום מהרלוונטיות שלו בעקבות רפורמת פתיחת אזורי הרישום המתוכננת בשירותי הדת.

²⁹ הצעת חוק פקודת העדה הדתית (המרה) (תיקון) התשס"ז – 2007.

³⁰ מובא אצל רון מדזיני, "רותם: מי שנגד חוק הגיור - לא בטוח יגיע לגן עדן", אתר YNET, 8.3.2010.

מן הצד השני נרשמה התנגדות עזה לחוק בקרב תנועות היהדות הליברלית וגורמים העוסקים ביחסי ישראל עם יהדות התפוצות, כדוגמת יו"ר הסוכנות היהודית, נתן שרנסקי, שכן לטענתם, הצעת החוק נתנה מונופול מוחלט בתחום הגיור לרבנות הראשית, מהלך שייצור ניכור לישראל בקרב יהודים רפורמים וקונסרבטיבים בארץ ובעולם. בשל כך, ראש הממשלה, בנימין נתניהו, הבהיר בישיבת ממשלה ביולי 2010 כי הוא מתנגד לחוק ש"ייצור קרע בעם", וכך נפלה ההצעה מסדר היום של הכנסת.

לאור זאת, ייתכן שקידומה של הצעת חוק שתעסוק רק בנתינת סמכויות בגיור לרבני ערים ומועצות מקומיות, ללא העיגון של הרבנות כסמכות העליונה בענייני הגיור, תוכל לפרק את מוקשי ההתנגדות להצעת החוק מן העבר הזה של המתרס.

כמו כן, עתירה שהוגשה לאחרונה לבג"ץ מבקשת להכיר בגיורים הנערכים על ידי בתי דין אורתודוקסיים פרטיים שעוסקים בגיור. בתי דין מסוג זה פועלים הן במגזר החרדי והן בקרב הציונות הדתית – אך הם אינם חלק ממערך הגיור הממלכתי, ואינם מוכרים על ידי רשויות המדינה. בתי הדין הפרטיים מגיירים באופן עצמאי, תמורת תשלום של עד כ-1,500 ש"ח עבור הגיור, והם משמשים פתרון בעיקר למי שמעוניין שהגיור שלו יוכר בקרב העדה החרדית, או לנתינים זרים שבקשתם לגיור ממלכתי נדחתה עלי ידי ועדת החריגים כיון שלא עמדו בתנאי הסף, אך למרות זאת הם שואפים להכרה דתית בגיורם. בין הדיינים המרכזיים המפעילים בתי דין מסוג זה ניתן למנות את הרב נסים קרליץ (חבר מועצת גדולי התורה), הרב עדין אבן-ישראל (שטיינזלץ) והרב ישראל רוזן.

סוגיית מעמדם של בתי דין אלו עלתה בשנה 2012 לכותרות בעקבות פסילת גיור של הרב נסים קרליץ על ידי בית דין רבני-ממלכתי, ובעקבות מאבק שניהל המשרד לשירותי הדת בבית הדין של הרב ישראל רוזן באלון שבות.

מבקר המדינה מצא כי בבתי הדין הרבניים של הגיור הממלכתי אין הנחיות ברורות לגבי קבלת גיורים בבתי דין פרטיים. מחד, ביולי 2011 פרסם הרב הראשי הנחיה לבתי הדין הרבניים שלפיה, אם הוגשה לבית דין רבני בקשה לאישור הליך גיור שלא בחסות ממלכתית, הבקשה תועבר אליו והוא שיחליט בדבר תוקפו של הליך הגיור מבלי שייפתח תיק במזכירות בית הדין. מאידך, במאי וביוני 2012 פרסם מנהל בתי הדין הרבניים הנחיות סותרות, שלפיהן על אזרח שהתגייר באופן זה לפתוח תיק בבית הדין, לשלם אגרה, ולאחר מכן תיקו יועבר לבחינתו של מנהל בתי הדין

הרבניים אשר יחליט על אופן הטיפול בו. בפועל, בתקופה זו חלק מהתיקים הועברו לאישור הרב הראשי וחלק טופלו בבתי הדין עצמם.³¹

מכון "עתים", הפועל בין היתר למען הכרה של מדינת ישראל בגיורי בתי הדין הפרטיים, עתר בפברואר האחרון לבג"ץ בדרישה ממשרד הפנים לקבוע קריטריונים אחידים להכרה בגיורי בתי דין אלה לצורך רישום במרשם האוכלוסין ולצורך מתן מעמד וזכויות מכוח חוק השבות. כמו כן, מכון "עתים" קבל על כך שישנם מקרים שבהם על אף שבתי הדין הרבניים הממלכתיים הכירו בגיורים שנערכו בבית דין פרטי, משרד הפנים מסרב להכיר בגיורים אלה לצורך מרשם ושבות. למעשה, אם בג"ץ יאפשר הכרה באופן נרחב בגיורי בתי הדין הפרטיים, הרי שהתוצאה תהיה דומה לזו שביקש חבר הכנסת רותם לקדם בחוק הגיור שמטרתו הייתה לאפשר לציבור המגיירים לבחור את הרב המגייר, על אף שרותם ביקש לקדם גיורים של רבני ערים ואילו כאן מדובר בגיורים של בתי דין פרטיים.

³¹ דו"ח מבקר המדינה 2013, עמ' 192-194.

8. פרשת הגיור בצה"ל - חוק הגיור הצבאי

בעקבות אי-הכרה של חלק מבתי הדין הרבניים בגיורים שנערכו בצה"ל והסערה הציבורית שהתעוררה כתוצאה מכך, הגישו חברי הכנסת דוד רותם ורוברט איליטוב הצעת חוק שתסדיר את מעמדם של הגיורים הנערכים בצבא בחקיקה ראשית. ההצעה, שעברה בקריאה טרומית בדצמבר 2010, עוררה התנגדות עזה בקרב המפלגות החרדיות. בינואר 2011 אישר הרב עובדיה יוסף את תקפותם ההלכתית של גיורי צה"ל ובעקבותיו עשה זאת גם הרב הראשי לישראל, הרב עמאר, ובכך פתר את המשבר הקואליציוני ולדעת רבים ייתר את הצורך בחוק הגיור הצבאי.

למעשה, לא רק גורמים חרדיים הביעו התנגדות לחוק, אלא גם גורמים המזוהים עם מערכת הגיור הצבאית והממלכתית. הרב חיים דרוקמן, ראש מערך הגיור הממלכתי, טען כי החוק יסמן את הגיורים הצבאיים ויהפוך אותם ל"גיורים סוג ב'"³² ובכך רק יפגע במתגיירים.³² עם זאת, ח"כ רותם המשיך לקדם את החוק, ובמאי 2012 אושרה הצעת החוק בוועדת חוקה, חוק ומשפט לקריאה ראשונה בכנסת, מהלך שלא הבשיל לבסוף לידי חקיקה. בישיבת הוועדה שדנה באישור הצעת החוק טען נציג הרבנות הצבאית, הרב אייל קרים, שהרבנות הצבאית סבורה שעליה לעבוד בשיתוף פעולה עם הרבנות הראשית, ולכן "קיים חשש שלא רק שחקיקה לא תוביל להכרה בגיורים של בית הדין הצבאי לגיור על-ידי כלל רשויות המדינה, ובדגש על רשמי הנישואים, ייתכן אף שיהיה בה כדי להביא לתוצאה הפוכה, כי זה יגביר את המתח המובנה בין חקיקת הכנסת לבין ההלכה היהודית". לעומתו, ח"כ רותם טען שייתכן שבעוד מספר שנים הרבנות הראשית שוב תטיל ספק בגיורים הצבאיים, ולכן הוא סבור שיש חשיבות לקדם את החוק על מנת למנוע מצב של חוסר ידיעה בקרב המתגיירים בצבא.³³

³² דו"ח מבקר המדינה 2013, עמ' 162-164.

³³ פרוטוקול מס' 606 מישיבת ועדת חוקה, חוק ומשפט, יום שני, ט"ו באייר ה'תשע"ב (7 במאי 2012).

9. סוגיות נוספות בתחום הגיור

9.1. גיור אורתודוקסי בחו"ל³⁴

על פי חוק השבות, אדם שהתגייר כהלכה בחו"ל יכול לעלות ארצה. פסיקת בג"ץ ב-1988 חייבה את מרשם האוכלוסין להכיר בגרים קונסרבטיביים ורפורמים המוכרים בארגוני הגג של הקהילה הקונסרבטיבית והרפורמית כזכאים למעמד של עולים, אך השאירה ביד משרד הפנים שיקול דעת לגבי גיורים הלכתיים-אורתודוקסיים הנעשים בחו"ל. עד שנת 2011 הותיר משרד הפנים בידי הרבנות הראשית את הסמכות לאשר את גיורי חו"ל, וזו לא הכירה ברבים מן הגיורים שהתבצעו על ידי רבנים הנמנים עם קהילות האורתודוקסיה המודרנית בחו"ל. בשל כך, ביוני 2011 הועברה הסמכות לברר את מעמדם של גיורים אורתודוקסים בחו"ל לסוכנות היהודית, וזה ממשיכה להפעיל קריטריונים קשוחים: בין היתר, הגרים נדרשים להוכיח שהיו חלק מן הקהילה המגיירת לתקופה של שנה לפני הליך הגיור ושנה מסיום הליך הגיור בטרם יקבלו מעמד עולה, והם מתבקשים לספק מסמכים המפרטים את חומר הלימוד והיקף הלימודים לקראת הגיור.

לטענת אנשי מכון "עתים", למרות שהסמכות עברה לסוכנות היהודית, המצב הקיים עדיין בעייתי. במקרים רבים פקידי רשות האוכלוסין מסרבים להתייעץ עם הסוכנות היהודית וממשיכים לנהוג בחלק מהמתגיירים בבתי דין של האורתודוקסיה המודרנית כמי שלא עברו גיור. כמו כן, בשנת 2005 בג"ץ פסל את הקריטריונים שהפעיל משרד הפנים לשפיטת גיורי חו"ל, אך מאז ועד היום לא פרסם משרד הפנים כל נהל חדש המגדיר את האופן שבו מתגייר בחו"ל זכאי לקבל מעמד של עולה. הקריטריונים הקיימים (דה פקטו) הנם קשוחים ביותר ומעידים על חוסר אמון בבתי הדין האורתודוקסיים בחו"ל. בנוסף, הדרישה לחיות במקום שבו נערך הגיור למשך תקופה ארוכה הנה בעייתית, כיון שבמדינות רבות יש קושי לקיים חיים יהודיים מלאים. לטענת מכון "עתים", הדבר גורם למתגיירים מסוימים להתגייר בחו"ל בגיור רפורמי או קונסרבטיבי ולהשלים את הליך הגיור האורתודוקסי בארץ. לטענת מכון "עתים", לנושא זה ישנה חשיבות יתרה בשל ההשפעה שיש לו על יחסיה של מדינת ישראל עם יהדות התפוצות.

³⁴ פרק זה נכתב על סמך דו"חות הגיור של מכון "עתים" לשנים 2011, 2012, 2013, ועל סמך כתבתו של יאיר אטינגר, "הרבנות מנחה את משרד הפנים לא להכיר בגיורים מחו"ל", הארץ, 11.2.2011.

9.2. ועדת חריגים

ועדת חריגים לגיור היא ועדה המשותפת למשרד הפנים ולרבנות הראשית לישראל הדנה בבקשות של נתינים זרים המתבקשים להתגייר בישראל. בעקבות בעיות חוזרות ונשנות בהתנהלות הוועדה, פנתה ועדת ביקורת המדינה אל מבקר המדינה בבקשה לבחון את התנהלות ועדת החריגים. דו"ח המבקר לשנת 2013 הצביע על כך שוועדת החריגים אינה פועלת לפי הנהלים, קובעת תנאי סף גבוהים במיוחד, מעכבת בקשות, מונעת מהנתינים הזרים להופיע בפניה או לערער על החלטותיה. מסקנת המבקר היא ש"בעקבות קביעת תנאי הסף, נדחים גם נתינים זרים שאין מניעה אזרחית לגיורם, שאין להם מניעים זרים ושכל כוונתם היא להצטרף לעם היהודי או להינשא לבני זוגם היהודים אך ורק על פי ההלכה היהודית. כנות כוונתם של אלה להתגייר אינה נבחנת כלל במסגרת תת-ועדת החריגים או במסגרת הוועדה עצמה, כיוון שהם כאמור נדחים על הסף".³⁵

9.3. עלייה עכשווית

על פי נתוני הלמ"ס, כמות העולים מחבר המדינות בשנים האחרונות עומדת על כ-7,500 עולים בשנה. כ-25% מבין יוצאי חבר המדינות החיים בישראל אינם יהודים ובהנחה שהאחוז דומה גם בעלייה המתרחשת בשנים האחרונות, הרי שבכל שנה עולים לישראל כאלפיים עולים מחבר המדינות שאינם יהודים.

כאמור לעיל, סקרים שנערכו לפני כעשור בקרב הלא-יהודים מבין עולי חבר המדינות החיים בישראל הצביעו על מוטיבציה נמוכה לעבור גיור. לעומת זאת, מסקר שערכה הסוכנות היהודית לפני כעשור בקרב תלמידי האולפנים של הסוכנות בחבר המדינות, עולה כי כ-40% מן המועמדים לעלייה שאינם יהודים מעוניינים להתגייר, 23% אינם מעוניינים, וכ-37% טרם גיבשו עמדה בנושא. יאיר שלג טוען שהסיבה לאחוז הגבוה של המביעים רצון להתגייר טמונה בכך שרבים מהעולים מגלים רק עם בואם לארץ שגם בעיני רוב היהודים בישראל הזהות היהודית אינה כרוכה בשמירת מצוות, ולכן הם מתקבלים ממילא על ידי הציבור בישראל גם ללא גיור ("הגיור הסוציולוגי"). בשל כך, במשך שנים היו שהציעו – בעיקר בקרב אנשי הסוכנות היהודית – שהליך הגיור ייעשה עוד בחו"ל, בטרם העלייה. החששות העיקריים מפני מהלך זה הועלו בקרב אנשי הרבנות בארץ, שחששו שבפועל יתבצעו גיורים המוניים שלא יעמדו בקריטריונים הלכתיים. בשל לחצים של גורמים רבניים ירדה מסדר היום הצעה שגובשה על ידי הרב דרוקמן והסוכנות היהודית בשנת 2003

³⁵ דו"ח מבקר המדינה 2013, עמ' 186-188.

לביצוע גיורים בחו"ל.³⁶ בנוסף, גם מקרב פקידי הסוכנות נרשמה התנגדות למהלך זה, שכן אלו רוצים להוכיח מספרי עלייה, ולכן מעוניינים להעלות מיד כל זכאי עלייה המעוניין בכך, ולא לעכב את עלייתו בתהליך גיור שעלול לגרום לו להתחרט. בשנים האחרונות לא נערך סקר ביחס לרצונם של העולים החדשים להתגייר, אך אם אכן גם כיום הרצון לגיור בקרב העולים באולפני הקליטה בחבר המדינות עדיין גבוה, הרי שאופציה זו יכולה להוות פתרון ראוי.

³⁶ יאיר שלג, יהודים שלא כהלכה: על סוגיית העולים הלא-יהודים, עמ' 40-41.

10. אמנת גביזון-מדן: הצטרפות במקום גיור

אמת גביזון-מדן מציעה דרך אלטרנטיבית להתייחס אל העולים הלא-יהודים החיים בישראל ואל הלא-יהודים המועמדים לעלייה, וזאת באמצעות פיתוחו של מושג חדש, "בן לעם היהודי", שאינו חופף להגדרות ההלכתיות של המושג יהודי. על פי האמנה,³⁷ חוק השבות יכיר באדם כ"בן לעם היהודי" בשני תנאים:

1. אם אמו או אביו הנם יהודים על פי ההלכה.

2. אם הוא הצטרף לעם יהודי, ובשל כך הוא מקיים אורח חיים יהודי או שהוא נרדף בשל יהדותו. המונח הצטרפות איננו בהכרח גיור על פי ההלכה האורתודוקסית, אלא כולל גם גיור על פי היהדות הקונסרבטיבית והרפורמית, ואולי אף סוג של "גיור" חילוני-לאומי.³⁸

גביזון ומדן טוענים שבכך הם עוקפים את המוקש ההלכתי ולא עוסקים בוויכוח הפנים-דתי בשאלת הגיור, ומנגד מאפשרים למדינה לראות את הגוי ההלכתי העומד לפניה כאדם השייך לקולקטיב היהודי. לכאורה ניתן לראות את המהלך הזה כשינוי טרמינולוגי או פרוצדוראלי בלבד, שלא פותר את הבעיות האישיות והלאומיות שהציבה עליית הלא-יהודים למדינת ישראל, שכן רוב החילונים בלאו הכי רואים את רובו של ציבור זה כחלק מהעם היהודי, ומנגד, המגזר הדתי לא יכיר – ואף לא מצופה ממנו להכיר – בציבור זה כיהודי על פי ההלכה. אך למעשה, אם בוחנים את השינוי הזה כחלק ממכלול תפיסתה של אמנת גביזון-מדן המאפשרת קבורה אזרחית ונישואים אזרחיים (במגבלות מסוימות), ניתן לראות כאן שינוי משמעותי: מהלך זה פותר את הפלונטר שנוצר מהניסיון של המדינה להכתיב לעולם הרבני מה צריכה להיות תפיסתו הדתית, ומטיל על המדינה את האחריות למציאת פתרונות לסוגיות כגון קבורה ונישואים. אף על פי כן, כיון שמהלך זה טומן בחובו, לפחות באופן חלקי, הפרדה של הדת מהמדינה, נראה שהוא יתקשה לקבל את הסכמתו של הציבור הדתי.

כמו כן, התפיסה הלאומית העומדת בבסיס האמנה מבקשת לשנות גם את האופן שבו מקבלים העולים אזרחות בישראל, ובכך למנוע מלכתחילה את עלייתם של עולים שלא חשים כל זיקה לעם היהודי. למעשה, בשנות התשעים ובשנות האלפיים נעשתה סדרה של ניסיונות בכנסת, ללא הצלחה, להביא לשינוי חוק השבות במטרה להוריד את כמות העולים

³⁷ פרופ' רות גביזון והרב יעקב מדן, מסד לאמנה חברתית חדשה בין שומרי מצוות וחופשיים בישראל, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, שבט תשס"ג, ינואר 2003, עמ'

125.

³⁸ שם, עמ' 139.

חסרי הזיקה לעם היהודי.³⁹ ההצעה הרצינית ביותר בנושא זה נעשתה באמנת גביזון-מדן, שביקשה למנוע מזכאי עליה מתוקף חוק השבות מעמד מידי של אזרח. על פי האמנה, "זכאי עלייה מכוח שבות יקבל רשיון כניסה לישראל. הוא זכאי להתאזרח אחרי תקופת זמן (שלוש עד חמש שנים), לאחר שהצהיר הצהרת נאמנות למדינה וגילה שליטה מסוימת בשפה העברית וידע מסוים במורשת ישראל, בתולדות המדינה ובמוסדותיה".⁴⁰ לעומת זאת, זכאי עלייה שלא התאזרח, על פי האמנה, לא יגורש, אלא יקבל רישיון לישיבת קבע בישראל.

³⁹ יאיר שלג, יהודים שלא כהלכה: על סוגיית העולים הלא-יהודים, עמ' 29-31.

⁴⁰ מסד לאמנה חברתית חדשה בין שומרי מצוות וחופשיים בישראל, עמ' 125.

ביבליוגרפיה

- אטינגר, יאיר, "הרבנות מנחה את משרד הפנים לא להכיר בגיורים מחו"ל", הארץ, 11.2.2011
- אמסלם, חיים, זרע ישראל - על הלכות גיור - בפרט של גוים מזרע ישראל הבאים להתגייר, 2010 - התש"ע
- בן-נון, יואל, "צריך לבצע גיור המוני", ארץ אחרת 17 (יולי-אוגוסט 2003) גביוזן, רות ומדן, יעקב, מסד לאמנה חברתית חדשה בין שומרי מצוות וחופשיים בישראל, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, שבט תשס"ג, ינואר 2003
- דו"ח הגיור השנתי, מכון עתים, 2011, 2012 ו-2013
- דו"ח מבקר המדינה 2013 (דו"ח ביקורת שנתי 63 לשנת 2012 ולחשבונות שנת הכספים 2011)
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אוכלוסיית ישראל ערב יום העצמאות ה-65, הודעה לעיתונות, 14.4.13
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, תחזית אוכלוסיית ישראל עד 2030, הודעה לעיתונות, 25.3.08
- הצעת חוק פקודת העדה הדתית (המרה) (תיקון) התשס"ז – 2007
- כהן, אשר, יהודים לא-יהודים, זהות יהודית וישראלית ואתגר הרחבת הלאום היהודי בישראל, הוצאת מכון הרטמן, אוניברסיטת בר-אילן וכתר, 2006
- מדזיני, רונן, "רותם: מי שנגד חוק הגיור - לא בטוח יגיע לגן עדן", אתר ynet 8.3.2010
- מיכלסון, מנחם, "חייבים לערוך גיור המוני ל-300 אלף עולים מרוסיה - הרב שלמה גורן בראיון מיוחד", מונטין 18-16, מאי 1991
- מערכת וואלה, "מאז החקיקה: 37 זוגות בלבד נרשמו בברית הזוגיות", אתר וואלה, 7.7.2012
- סקר עמדות ומידע בנושא הגיור בקרב עולי ארצות חמ"ע, מכון צומת, חשוון תשס"ד - נובמבר 2003
- פישר, נתנאל, המרת דת ומדינה – מדיניות הגיור של ישראל מהקמת המדינה עד ראשית שנות האלפיים, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, מרץ 2011

פרוטוקול מס' 606 משיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, יום שני, ט"ו
באייר התשע"ב (07 במאי 2012)
שגיא, אבי וזוהר, צבי, גיור וזהות יהודית, עיון ביסודות ההלכה, מוסד
ביאליק, 1995
שלג, יאיר, יהודים שלא כהלכה: על סוגיית העולים הלא-יהודים, המכון
הישראלי לדמוקרטיה, 2004

Another law would have normalized the status of army conversions. MK Rotem along with MK Robert Ilatov proposed the law after rabbinical court judges had questioned the conversions, but once Rabbi Ovadiah Yosef authorized army conversions, the law was no longer on the agenda. MK Rotem continued unsuccessfully to push for his law; he felt that the Chief Rabbinate could change its decision in the future and that the matter ought to be set in law.

There are other important issues in the area of conversion. Some are on the public agenda and some are currently the subjects of appeals to the High Court of Justice. These issues include the status of people converted in private rabbinical courts, the status of people converted by Orthodox practice abroad, and the authority of the Conversions Exceptions Committee, which deals with requests by foreigners to convert in Israel.

The Gavison-Medan Covenant offers a different view of conversions. According to the covenant, a new category of "joined the Jewish nation" ought to be established, with conversion to halachic standards being only one of the possibilities for membership. Gavison and Medan argue that this allows circumvention of the halachic minefield and bypasses the internal discussion of conversion in religious circles while allowing the government to see the person who is halachically non-Jewish as having a substantial connection to the Jewish people. Taken as part of the wider picture presented in the Gavison-Medan Covenant (including civil interment and civil marriages with some restrictions) we find a significant change: this process will free the Gordian knot created when the government tried to dictate its religious outlook to the rabbinical world and charges the government with the responsibility of finding answers to the problems of citizens' personal status during life events such as burial and marriage.

budget went to funding Jewish identity projects though fewer than half the program graduates went on to convert. The report also showed that the government decisions to create a ministerial committee about conversion and the call for distance learning courses for converts were never implemented.

Beyond the technical and strategic problems existing in the conversion courts, the main obstacle to those seeking conversion is the halachic demand that converts fully accept the obligation to fulfill all the commandments. This ruling is upheld by a majority of religious judges, but rabbis who have been involved in conversions have presented more lenient approaches. Former MK Rabbi Chaim Amsalem has stated that if there is a reasonable chance the candidate will fulfill the commandments he should be allowed to convert and Rabbi Yosef Avior has stated that converts should not be required to scrupulously fulfill all 613 commandments; a minimum of Sabbath and kashrut observance, a commitment to giving their children a religious education, and commemoration of Jewish holidays ought to suffice. Rabbi Yoel Bin-Nun has gone so far as to suggest that mass ritual conversion ceremonies be held, based on a process of basic Jewish education.

Two significant proposals about conversion were raised during the term of the last Knesset but never got to the stage of becoming laws. One, called the "Conversion Law," was proposed by MK David Rotem and would have allowed city and local council rabbis to conduct conversions. It was opposed both by the Charedi parties, who feared that an increased number of rabbis authorized to conduct conversions would lead to a more lenient conversion policy, and by the Reform and Conservative movements, who argued that the law would give the Chief Rabbinate and Orthodoxy an absolute monopoly on conversion.

Abstract

As a result of the opening of the immigration floodgates over the past two decades, there are currently some 318,000 citizens of Israel classified as without religion or as Christians who identify with the Jewish majority. Within 15 years that number will reach approximately 400,000. This situation creates problems and challenges for the State of Israel, both in terms of the specific citizens' personal statuses and in national terms.

Even though following the 2008 recommendations of the Halfon Committee on conversion Israel has invested great resources in the official conversion mechanism and despite the natural increase in candidates for conversion, there has been a decrease in the number of converts over the past few years. Even before this, the number of converts had been below expectations.

Surveys show that most immigrants who are potential converts do not even consider the option, for two main reasons: a lack of basic motivation to convert and the policies and administration of the conversion courts. One-third of immigrants who do start the conversion process never finish it.

The State Comptroller's latest report points to a series of problems in the courts: on the administrative level the report speaks of many failures such as a shortage of mohels and of mikvahs, delays in issuing conversion certificates, illegally charging converts for the process, not staffing the position of conversion system supervisor, and the tardiness with which judges arrive at hearings. More significant problems were found on the strategic level: the State Comptroller has claimed that the conversion division operated without defined work plans and without consistent oversight. Another significant problem raised by the report is that much of the division's

המכון לאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

המכון לאסטרטגיה ציונית הוא גוף עצמאי הפועל למען שמירת צביונה היהודי והדמוקרטי של מדינת ישראל על פי עקרונות מגילת העצמאות. המכון פועל לשמירת זכויות האדם במדינת ישראל ברוח עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל. המכון פועל למען הידוק הקשר בין יהודי התפוצות למדינת ישראל על פי ערכי הציונות. המכון עוסק בעריכת מחקרים, כתיבת תכניות והגשתן, הדרכת מנהיגים צעירים, ייזום כינוסים, סמינרים, סיורים ופעילויות אחרות למען חיזוקה של מדינת ישראל כביתו הלאומי של העם היהודי.

The Institute for Zionist Strategies is an independent non-partisan organization dedicated to the preservation of the Jewish and democratic character of the state of Israel, according to the principles of Israel's Declaration of Independence.

The Institute strives to promote human rights within Israel in the spirit of the principles of freedom, justice, integrity, and peace as prescribed by the Jewish Heritage.

The Institute strives to fortify the bond between the Jews in the Diaspora and the state of Israel, according to the values of Zionism.

The Institute engages in research, formulation and advancement of programs, training of young leadership, organization of policy conferences, seminars, and field study missions, and in other activities to strengthen the State of Israel as the National Homeland of the Jewish People.

רחוב המלך ג'ורג'י 58, מיקוד : 9426223 ירושלים
58 King George St., 9426223 Jerusalem
Tel. +972 2 581 7196; Fax: +972 2 532 2422
info@izs.org.il; www.izs.org.il

© All rights Reserved to The Institute for Zionist Strategies
King George Street 58, Jerusalem 912623
Tel: 02-5817196
info@izs.org.il

Printed in Israel 2014

המכון לאסטרטגיה ציונית
ע"ר
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

The conversion crisis in Israel

Ariel Finkelstain

"The Golden Mean" Project

June 2013

Tamuz 5773